

МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

МАУП

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ САМОСТІЙНОЇ
РОБОТИ СТУДЕНТІВ
з дисципліни
“ПСИХОЛОГІЯ ОСОБИСТОСТІ”
(для бакалаврів)**

МАУП

Київ
ДП «Видавничий дім «Персонал»
2009

Підготовлено доцентом кафедри загальної та практичної психології
О. Б. Мельничук

Затверджено на засіданні кафедри загальної та практичної психології
(протокол № 5 від 22.02.08)

Схвалено Вченою радою Міжрегіональної Академії управління персоналом

Мельничук О. Б. Методичні рекомендації щодо забезпечення самостійної роботи студентів з дисципліни “Психологія особистості” (для бакалаврів). — К.: ДП «Вид. дім «Персонал», 2009. — 34 с.

Методичні рекомендації містять пояснювальну записку, тематичний план дисципліни, методичні вказівки щодо організації самостійної роботи (основні поняття до кожної теми, питання для самоконтролю знань, творчі завдання), список літератури.

- © Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП), 2009
- © ДП «Видавничий дім «Персонал», 2009

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Методичні рекомендації підготовлено відповідно до програми курсу “Психологія особистості”.

Самостійна робота студентів з курсу “Психологія особистості” посідає важливе місце у навчальному процесі, вона сприятиме свідомому та творчому засвоєнню теоретичних основ сучасної психології особистості, формуванню стійкого інтересу до психологічних знань та розвитку вмінь, ефективно їх застосовувати в практичній діяльності. Завдання для самостійної роботи сприятимуть розвитку у студентів пізнавальної активності та самостійності, глибшому засвоєнню інформації з різних проблем курсу при підготовці до семінарсько-практичних занять, активізації процесу самоосвіти в ході професійного становлення в цілому.

Методичні рекомендації мають таку структуру:

- 1) на початку кожної теми подано методичні вказівки з організації самостійної роботи при підготовці до семінарсько-практичних занять;
- 2) виділені основні поняття до кожної теми, що обов'язково мають бути відображені студентом у психологічному словнику термінів;
- 3) визначено питання для самоконтролю знань;
- 4) визначено список літератури для обов'язкової роботи з першоджерелами, що передбачає анотування або ж конспектування вказаних робіт в цілому чи їх окремих частин (відповідно до теми та проблем, що розглядатимуться на семінарсько-практичному занятті);
- 5) подано творчі завдання (проблемні ситуації), спрямовані на розвиток вмінь застосовувати набуті теоретичні знання в практиці психологічної роботи,
- 6) наведено список рекомендованої основної та додаткової літератури.

Залежно від спеціальності, організації навчального процесу (денна, заочна, вечірня, дистанційна форми навчання) та ресурсу часу, визначеного в навчальних планах на семінарсько-практичні заняття, в кожному окремому випадку можна звертатися також до окремих завдань для самостійної роботи, визначивши процедури їх виконання та оцінювання результатів.

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН
дисципліни
“ПСИХОЛОГІЯ ОСОБИСТОСТІ”

№ пор.	Назва змістового модуля і теми
1	Змістовий модуль I. Предмет психології особистості. Особистість та її прояви Предмет психології особистості. Сутність поняття “особистість” у психології
2	Структура особистості
3	Самосвідомість особистості
4	Індивідуальність особистості
5	Змістовий модуль II. Ціннісно-мотиваційна сфера особистості Потреби та мотиви як джерело активності особистості
6.	Спрямованість особистості
7	Розвиток ціннісно-мотиваційної сфери особистості
8	Змістовий модуль III. Становлення та розвиток особистості Умови становлення та розвитку особистості
9	Етапи розвитку особистості
Разом годин: 189	

ЗМІСТ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Змістовий модуль І. Предмет психології особистості. Особистість та її прояви

Тема 1. Предмет психології особистості. Сутність поняття “особистість” у психології

Методичні вказівки: при виконанні завдань студентам необхідно звернути увагу на особливості становлення предмета психології особистості — галузі науки, що вивчає закономірності становлення і розвитку особистості як суб'єкта життєтворчості. Вивчаючи літературу, варто звернути особливу увагу на різні теоретичні підходи до розуміння особистості, ознайомитися зі змістом основних положень, спрямованих на висвітлення природи особистості і рушійних сил її розвитку: структура, мотивація, розвиток особистості.

Важливо звернути увагу на критерії оцінки теоретичних підходів до розуміння особистості: верифікованість, внутрішня узгодженість, евристична цінність, економічність, широта, функціональна значущість.

На самостійне опрацювання виносяться питання емпіричної валідації теорій особистості.

Словникова робота: психологія особистості, особистість, теорії особистості, верифікованість теорії особистості, внутрішня узгодженість теорії особистості, евристична цінність теорії особистості, економічність теорії особистості, широта теорії особистості, емпірична валідація теорії особистості, сутність особистості (за Л. С. Виготським, О. М. Леонтьєвим, С. Л. Рубінштейном, А. В. Петровським, З. Фрейдом, Е. Еріксоном, Б. Скінером, А. Бандурою, Д. Келлі, К. Роджерсом).

Питання та завдання для самоконтролю

1. Що вивчає психологія особистості?
2. Які особливості становлення предмета психології особистості?
3. У чому полягають основні особливості розуміння особистості з позиції різних теоретичних підходів?
4. Розкрийте зміст основних положень, спрямованих на висвітлення природи особистості і рушійних сил її розвитку.
5. У чому суть критеріїв оцінки теоретичних підходів до розуміння особистості?

6. Розкрийте сутність поняття “особистість” з позиції вітчизняної психології.
7. Що визначає сутність розуміння особистості з позицій психодинамічного напрямку психології?
8. Як визначається поняття “особистість” у гуманістичній психології?
9. Розкрийте зміст особистості в біхевіоризмі.
10. У чому суть особистості з позицій когнітивної психології?
11. Вкажіть на спільне та відмінне в дефініції особистості у вітчизняній та зарубіжній психології.

Робота з першоджерелами (анотування літератури)

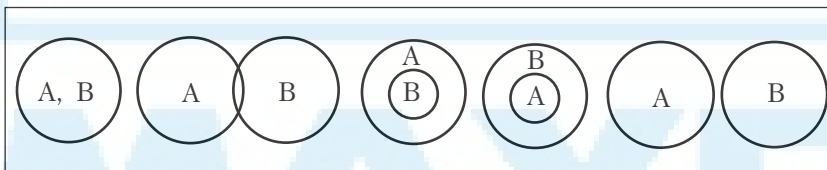
1. А. Н. Леонтьев. Личность как предмет психологического исследования / Психология личности. — Т. 2: Хрестоматия. — Самара: ИД “Бахрах-М”, 2002. — С. 165–175.
2. В. А. Петровский. Личность как субъект активности / Психология личности. — Т. 2: Хрестоматия. — Самара: ИД “Бахрах-М”, 2002. — С. 467–488.

Творчі завдання та проблемні ситуації

Завдання 1. Визначіть, які з наведених характеристик стосуються особистості, а які — ні.

Здібності, переконання, характер, моральні якості, спрямованість, мотиви, світогляд, самосвідомість, ставлення, активність, мислення, рівень особистісної культури, навички, талант, темперамент, інстинкти, знання, соціальна установка, вікові особливості, пам’ять, воля, бажання, потреби, ідеали, самостійність, почуття, індивідуальність, авторитетність.

Завдання 2. В якому із наведених відношень є пари понять:

1. а) людина — б) особистість;
2. а) суб’єкт — б) особистість;
3. а) людина — б) “Я”.

Завдання 3. Прокоментуйте наведені висловлювання. З якими ви погоджуєтеся (не погоджуєтеся) та чому? Які з цих висловлювань можна вважати визначеннями сутності особистості?

1. Людина в тій мірі суб'єкт, в якій вона — особистість; організм — не суб'єкт.
2. Особистістю є лише той, хто наділений яскравою індивідуальністю.
3. Особистість — це людина, яка виділила в процесі суспільних відношень своє “Я” із “не-Я”..., що активно впливає на “не-Я” в процесі своєї свідомої цілеспрямованої діяльності.
4. Людина стає особистістю завдяки самосвідомості, яка дозволяє їй вільно підпорядковувати своє “Я” моральному закону.
5. Людина — суб'єкт та об'єкт суспільних відносин.
6. Людина, яка розглядається в соціальному аспекті, є особистість.

Завдання 4. Які з перелічених характеристик стосуються людини як особистості, а які — як індивіда?

Цілеспрямованість, впертість, вдумливість, висока емоційність, старанність, цільність, приємний голос, громадська активність, критичність розуму, хороша дикція, середній зріст, запальність, моральна вихованість, низька адаптація до темряви, ригідність, трудолюбство, погана просторова координація, голубі очі, хороший слух, ідейна переконаність, уважність, рухливість, чесність, віра, страх, благородство, лінивість, стресостійкість, авторитетність, темперамент, інстинкти, переконання, задатки, ідеали, мислення, музичний слух, гуманність.

Завдання 5. Прокоментуйте визначення особистості. Яке із них, на вашу думку, є правильним? Поясніть, як наведені визначення зроби́ти правильнішими та точнішими.

1. Особистість — це сукупність тих відносно стійких властивостей та схильностей індивіда, які відрізняють його від інших.
2. Особистість — це комбінація всіх відносно стійких індивідуальних відмінностей, які можна виміряти.
3. Особистість — це індивідуально виражене загальне.
4. Особистість — дієздатний член суспільства, який усвідомлює свою роль у ньому.
5. Особистість — сукупність внутрішніх умов, через які переломлюються зовнішні впливи.

6. Особистість — ядро, інтегруюче начало, що пов'язує воедино різні психічні процеси індивіда і надає його поведінці необхідну послідовність та стійкість.

Завдання 6. Із наведених в дужках слів виберіть ті, які знаходяться до даного слова в тому ж відношенні, що й у наведеному зразку. Вкажіть принцип побудови аналогії.

1. *Зразок:* Людина — Діяч суспільного розвитку.
Особистість —... (організм, індивідуальність, свідомо істота, суб'єкт суспільних відносин, об'єкт дослідження в психології).
2. *Зразок:* Тварина — Особина.
Людина —... (біосоціальність, суб'єкт, індивід, особистість, індивідуальність).
3. *Зразок:* Людина — Неповторність.
Особистість —... (темперамент, унікальність, активність, індивідуальність, здібність).

Література [2; 5; 7–9; 12; 23]

Тема 2. Структура особистості

Методичні вказівки: при вивченні даної теми та підготовці самостійних завдань студентам необхідно звернути увагу на особливості тлумачення структури особистості в різних теоретичних концепціях. Особливу увагу слід звернути на специфіку структурних концепцій особистості, концепції ознак особистості, концепцію особистісних конструктів, поняття структури особистості в гуманістичній психології та визначення структури особистості вітчизняними психологами. На самостійне опрацювання виносяться питання структури особистості за А. В. Петровським.

Словникова робота: структура особистості, структурні концепції особистості, концепції ознак особистості, концепції типу особистості, концепція особистісних конструктів, концепція персоналізації особистості, спрямованість особистості, динамічні смислові системи, ставлення, установки, диспозиції особистості.

Питання та завдання для самоконтролю

1. У чому сутність поняття “структура особистості”?
2. Основні підходи до розуміння структури особистості.
3. Розкрийте особливості структурної моделі психічного життя особистості (З. Фрейд).

4. Які особливості визначення структури особистості в концепціях ознак особистості (Г. Олпорт, Р. Кеттел, Г. Айзенк)?
5. Порівняйте підходи до визначення структури особистості у вітчизняній психології. Що в них спільного та відмінного?

Робота з першоджерелами (анотування літератури)

1. В. Н. Мясішев. Структура личности и отношение человека к действительности / Психология личности. — Т. 2: Хрестоматия. — Самара: ИД “Бахрах-М”, 2002. — С. 223–226.

Творчі завдання та проблемні ситуації

Завдання 1. Виберіть правильні відповіді із запропонованих варіантів:

1. Психологічну структуру особистості за З. Фрейдом утворюють:
а) Ід, б) Его, в) Его-ідеал, г) Суперего, д) реактивне утворення, е) лібідо.
2. А. В. Петровський визначає таку структуру особистості: а) інтраіндивідна підструктура, б) інтеріндивідна підструктура, в) метаіндивідна підструктура, г) спрямованість, д) установка.

Завдання 2. Поясніть з позицій індивідуальної психології наведені приклади.

1. Все своє життя Стендаль підтримував репутацію денді, розумного, цинічного та непередбачуваного. Сам він визначав причиною цього своє відчуття, що він потворний, сором'язливий та незграбний. (А. Мерлер).
2. Письмові спогади дівчинки-учениці третього класу: “Коли мені було 4 роки, я не вміла добре малювати людину. Моя мама говорила мені: “Ти робиш ніс схожим на огірок”. Я не давала собі нервувати з цього приводу і малювала далі... Коли я все закінчила, то показала моїй мамі. “Тепер ти вже не робиш носи схожими на огірок”. З тих пір я стала дуже гарно малювати людей” (за А. Адлером).

Завдання 3. Закінчіть наведені твердження.

1. У теорії К. Юнга в структурі душі (особистості) виділено такі компоненти...
2. У контексті теорії К. Роджерса тенденція самоактуалізації — це процес реалізації людиною...

Завдання 4. Прокоментуйте наведені фрагменти тексту. Представникам яких психологічних напрямів вони могли би належати?

1. Людина наділена здатністю бачити у всіх предметно-символічних формах світу лише саму себе, змінюючи і тасуючи символи, вона лише розбирає прошарок за прошарком себе, щоб кінець кінцем прийти до останнього непізнанного — і до кінця недосяжного символу: себе самого.
2. Всі наші думки та роздуми — це форми внутрішнього діалогу типу “з одного боку... з іншого боку...”, туди і назад. Поки ми сприймаємо побічні продукти внутрішнього діалогу як межову реальність, ми в основному не усвідомлюємо цей процес і те, як ми пов’язані енергією та часом, які ми на це витрачаємо. Ми не помічаємо, що постійно ділимо наш життєвий досвід на дві чи більше ролей, що конфліктують між собою, тому що, в крайньому випадку, одна із них фіксується ідеальною, “що повинно трапитися”. Ми не знаємо, що намагаючись уникнути болючих наслідків цього розділу, намагаючись скласти все знову, все, чого ми досягаємо, це створення хибної єдності: ми ідентифікуємося з однією роллю і з вбивчою серйозністю сприймаємо її як само собою зрозуміле, а за додаткові ролі ніби і не відповідаємо. Більша частина того, що дзен називає “відносним розумом”, а західна психологія називає “Его”, відбувається із хибної концептуальної єдності цього незавершеного діалогу.

Література [4; 5; 7–9; 12; 15; 20; 23; 27; 30]

Тема 3. Самосвідомість особистості

Методичні вказівки: при підготовці до занять і виконанні завдань самостійної роботи слід звернути увагу на психологічну сутність самосвідомості, взаємозв’язок свідомості та самосвідомості особистості, добре засвоїти структуру самосвідомості, її висвітлення в різних теоретичних концепціях, звернути увагу на зміст поняття механізми самосвідомості.

Ретельного аналізу та вивчення потребує поняття психологічного захисту особистості, його видів, що безпосередньо стосується надання психологічної допомоги в майбутній практичній діяльності.

Особливу увагу слід звернути також і на визначення змісту понять самооцінки та рівня домагань як центральних характеристик самосвідомості.

На самостійне опрацювання виносяться питання розвитку самосвідомості, а також самопізнання та самовиховання.

Словникова робота: самосвідомість, когнітивний компонент самосвідомості, емоційно-оцінний компонент самосвідомості, вольовий компонент самосвідомості, самість, ідентифікація, рефлексія, емпатія, децентрація, психологічний захист, витіснення, раціоналізація, проєкція, регресія, сублимація, самооцінка, рівень домагань, самопізнання, саморегуляція, самоконтроль.

Питання та завдання для самоконтролю

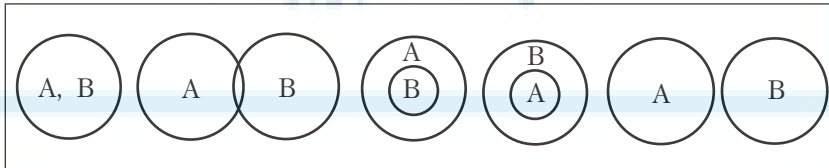
1. Що таке самосвідомість особистості?
2. Які основні компоненти структури самосвідомості?
3. Розкривайте основний зміст поняття “самість” за К. Юнгом.
4. Розкрийте психологічні характеристики основних механізмів самосвідомості.
5. Що таке психологічний захист? Розкрийте зміст основних видів психологічного захисту.
6. У чому полягає проблема розвитку самосвідомості з позиції різних теоретичних уявлень?

Робота з першоджерелами (анотування літератури)

1. Бернс Р. Развития Я-концепции и воспитание. — М.: Прогресс, 1986. — 422 с.

Творчі завдання та проблемні ситуації

Завдання 1. В якому із наведених відношень знаходяться пари понять:

1. а) людина — б) образ “Я”;
2. а) самосвідомість — б) самооцінка;
3. а) “Его” — б) “Я-образ”.

Завдання 2. Що Ви можете сказати про розвиток самосвідомості близнюків? В чому полягають особливості становлення Я-образу таких особистостей?

Завдання 3. Прокоментуйте текст і поясніть, як самооцінка впливає на процеси соціальної перцепції и самосприйняття.

В експериментах Готтшальда обстежуваним підліткам показували спеціально виготовлені фотографії самих обстежуваних, їх батьків, однокласників, вчителів. Фотографії були неспотворені та спотворені – дещо звужені або розширені. У всіх випадках потрібно було вибрати “правильний” (схожий) портрет. Хоча обстежувані, дивлячись на себе в дзеркало, мали можливість вибрати неспотворені фотографії із ряду власних портретів, вони, відшукуючи найбільш схожу, виявляли тенденцію до вибору розширеного або звуженого зображення залежно від самооцінки.

При виборі фотографії однокласника перевага надавалась розширеним зображенням, якщо визнавалась його авторитетність, або звуженим – у випадку зневажливого до нього ставлення.

При виборі обстежуваними 10 і 16-річними своїх фотографій та портретів батьків виявилось, що діти 10 років вибирали серед власних портретів неспотворені, зате серед фотографій батьків – розширені. Обстежувані 16-річні вибирали свої портрети в розширеному варіанті, а портрети батьків – у звуженому.

Завдання 4. Нижче наведені виділені І. С. Коном механізми самооцінювання. Поясніть, для яких вікових етапів характерне включення тих чи інших механізмів. Чи мають механізми самооцінки особистісну забарвленість чи вони універсальні?

1. Засвоєння суб'єктом оцінки його іншими людьми (як безпосереднє відображення чужих оцінок, так і орієнтація на те, як індивід уявляє собі ці оцінки, а також рівняння на генералізованого іншого).
2. Соціальне порівняння – індивід усвідомлює і оцінює себе шляхом порівняння з іншими людьми.
3. Самоатрибуція – індивід робить висновок про себе і свої внутрішні стани, спостерігаючи і оцінюючи свою поведінку в різних ситуаціях.

Завдання 5. Проаналізуйте наведені приклади. Які механізми психологічного захисту проявляються в кожній конкретній ситуації?

1. Молода жінка уникає будь-яких контактів з чоловіками; під гіпнозом вона розповідає, що в дитинстві переживала сексуальну агресію зі сторони свого дядька-алкоголіка — подія, про яку вона зовсім не пам'ятає.
2. В одному африканському племені побутує легенда, що той, хто почує шум осіннього водоспаду, помре. Жоден представник племені ніколи не чув шуму падаючої води.
3. Дехто заявляє, що був би щасливий прийти на зустріч, під час якої можуть запропонувати роботу, однак забуває туди з'явитися.
4. Жінка, яка не може мати дітей, стає зразковою патронажною сестрою.
5. Студенту, який із задоволенням “пошахраював” би на екзамені, здається, що всі на нього дивляться так, ніби він “шахраював” насправді.
6. Агресивний молодий чоловік стає “зіркою” в регбі або в футболі.
7. Маленька дівчинка так сильно “любить” свого молодшого братика, що всі ночі проводить біля нього на той випадок, якщо він раптом “перестане” дихати.
8. Агресивність жінки до свого чоловіка проявляється в тому, що вона мимоволі ховає його речі.
9. Дехто переконаний, що йому зраджує жінка, хоча підсвідомо він сам хоче їй зрадити.
10. Дехто, вихований авторитарним батьком, стає активістом одного із громадських рухів протесту.
11. Агресивна людина часто веде себе занадто ввічливо чи надміру солодко стосовно інших.
12. Мати надмірно піклується про свою дитину, про яку під час вагітності навіть думати не хотіла.
13. Чоловік не зізнається самому собі, що він незадоволений своєю посадою, і йому здається, що всі незадоволені його роботою.
14. Студент виправдовує свій провал на екзамені дефіцитом часу на відповідь або тим, що в білеті всі питання були “на засипку”.

Завдання 6. Про які психологічні феномени йдеться в наведених прикладах. Який рівень самосвідомості вони відбивають?

1. Дитина телефонує бабусі і говорить: “Бабусю, подивись, яка у мене гарна лялька!”

2. Дитина переконана: продавець продає цукерки, щоб зробити приємне дітям.
3. Доросла людина, увійшовши в кімнату, скрикує: “ Бррр... Закрийте вікна, тут так холодно!”
4. Вчений переконаний, що його проблема найважливіша, інші ж займаються невідомо чим (за О. В. Турусовою).

Завдання 7. Прочитайте характеристику “Я-концепції”, прокоментуйте, як, за рахунок чого відбувається її розширення чи звуження. Як з цих позицій Ви розглядаєте усвідомлення себе типовою сучасною людиною, свою “Я-концепцію”? Хто така, на Ваш погляд, “людина Всесвіту”?

“Я-концепція” визначається набором ролей, прийнятих певною особистістю, описує репертуар звичних для неї способів поведінки. Те, що відбувається навколо, набуває для людини того чи іншого забарвлення, тільки будучи переломленим через її “Я-концепцію”. Краще всього це ілюструється хворобливими симптомами відчуження людини від самої себе, коли, промовляючи вголос своє ім’я, вона не впізнає його звучання, не пов’язує з ним свого буття. В нормі і активізація тих чи інших знань відбувається тільки після визначення модальності того, що відбувається, для “Я-концепції” людини. Цікаво, що це психологічне утворення має рухливі межі і може трансформуватися: розширюватися чи звужуватися. Наприклад, “Я-концепція” матері включає в себе і її дитину. Будь-яка подія інтерпретується нею не тільки з врахуванням наслідків для себе, але й з позицій турботи про дитину. Випадок ще більшого розширення “Я-концепції” стосується явищ національної та класової самосвідомості (В. П. Зінченко, Е. Б. Моргунів).

Завдання 8. Из наведених понять побудуйте логічні так, щоб кожне попереднє було родовим до наступного.

1. Свідомість, моральний ідеал, особистість, людина, спрямованість, світогляд.
2. Самосвідомість, Я-концепція, особистість, Я-ідеальне, людина свідомість.

Література [2; 5; 7; 8; 10; 13; 17; 21; 23; 30]

Тема 4. Індивідуальність особистості

Методичні вказівки: студенти повинні чітко розуміти специфічні індивідуально-типологічні властивості особистості та їх роль у

становленні індивідуальності людини. Засвоєння інформації в межах теми передбачає також знання поняття темпераменту та його властивостей, класифікації акцентуацій характеру та особливостей здібностей особистості.

На самостійне опрацювання виносяться питання щодо розуміння вчинку як одиниці аналізу характеру особистості. Особливу увагу слід звернути на проблему задатків та здібностей, розвиток творчих здібностей особистості.

Словникова робота: індивідуально-типологічні властивості, психодинамічні особливості темпераменту, адаптивні можливості темпераменту, індивідуальний стиль діяльності особистості, творчі здібності.

Питання та завдання для самоконтролю

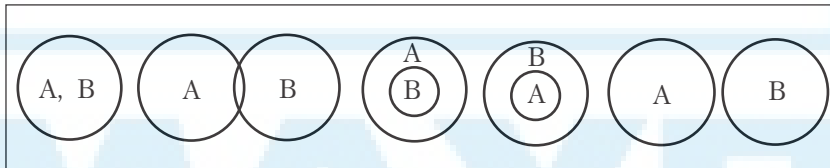
1. Що таке індивідуально-типологічні особливості особистості?
2. Розкрийте специфічні характеристики різних типів темпераменту особистості.
3. Розкрийте взаємозв'язок понять особистість та характер.
4. Розкрийте взаємозв'язок понять особистість та здібності.

Робота з першоджерелами (анотування літератури)

1. Л. С. Выготский. Проблема одаренности и индивидуальные цели воспитания / Психология личности. — Т. 2: Хрестоматия. — Самара: ИД “Бахрах-М”, 2002. — С. 150–164.

Творчі завдання та проблемні ситуації

Завдання 1. В якому із наступних відношень знаходяться пари понять:

1. а) темперамент — б) характер;
2. а) темперамент — б) особистість;
3. а) особистість — б) характер;
4. а) здібності — б) особистість.

Завдання 2. Психічні властивості особистості можна умовно поділити на три групи: властивості темпераменту, властивості характеру, здібності. Класифікуйте поняття із наведеного списку у групи.

Запальний, ніжний, справедливий, сміливий, дотепний, трудолюбивий, чесний, ввічливий, вихований, черствий, розумний, діловий, слухняний, красномовний, спокійний, непосидючий, лінивий, благородний, щедрий, плаксивий, доброзичливий, обережний, самовпевнений, егоїстичний, енергійний, ініціативний, повільний, вірний.

Завдання 3. Проаналізуйте у наведених текстах природу стате-вих відмінностей. На вашу думку, чи ризняться “жіноча” та “чоловіча” особистості?

1. К. Макнемар встановив, що дівчатка відрізняються розвиненішими естетичними смаками, у них краще розвинене мовлення, тонша координація, в той час як хлопчики наділені кращими механічними та математичними здібностями.
2. Н. Марш, Дж. Антілл, Дж. Куннігам показали, що жінки легше піддаються вихованню, адаптивні, схильні до навчання, у них вищий рівень соціальної бажаності, в той час як чоловіки винахідливіші, кмітливіші, надають перевагу і краще вирішують нові завдання, які передбачають максимальні вимоги до новаторства і мінімальні — до досконалості розв’язання.
3. Жінки надають перевагу і успішніше вирішують завдання стереотипні, що потребують мінімум новаторства, але максимально довго високого ритму; вони частіше піддаються нервово-психічним розладам під час виконання тих видів робіт, що потребують стереотипних, однотипних форм поведінки. (С. Бенбоу, Р. Бартон, С. Жиклін).
4. Всі види нових професій, ігор, спорту, хобі і т. д. спочатку освоюються чоловіками і лише потім жінками. Відомо, що серед композиторів і виконавців, режисерів та акторів, навіть серед в’язальників у минулі віки і нині спостерігається різне співвідношення статей.
5. Особливо яскраві відмінності проявляються в психомоториці, що знаходить своє вираження в почерку. Так, у жінок почерк правильний, одноманітний, точний, красивий, стандартний, симетричний, в той час як у чоловіків неправильний, нерівномірний, розмашистий, некрасивий, помилковий, індивідуально оригінальний і т. п. (К. Діукс).

6. У дослідженні В. М. Русалова вивчались статеві відмінності в структурі темпераменту. Виявилось, за шкалами ергічності, пластичності, темпу середні показники суттєво вищі у чоловіків; за шкалами соціальної пластичності, емоційності і соціальної емоційності — у жінок. За шкалами соціальної ергічності і соціального темпу суттєвих відмінностей між чоловіками та жінками не виявлено.

Завдання 4. М. М. Бахтін вважав, що життя людини можна розглядати як певний складний *вчинок*: “Я вчинюю всім своїм життям кожен окремий акт і переживання є момент мого життя...” Він описав 4 групи характеристик вчинку: аксіологічність (цінність), єдиність, відповідальність, подія.

Виберіть із свого життя один із найважливіших вчинків, що визначив зміни вашої долі і особистості, який включав би всі ці характеристики, опишіть його.

Література [2; 4; 5; 7; 14; 21–24]

Змістовий модуль II. Ціннісно-мотиваційна сфера особистості

Тема 5. Потреби та мотиви як джерело активності особистості

Методичні вказівки: студенти повинні чітко засвоїти поняття потреби та мотиву як джерел активності особистості. При підготовці до заняття особливу увагу слід звернути на розуміння джерел активності особистості в різних психологічних теоріях, а також на класифікацію потреб та мотивів у сучасній психології особистості.

На самостійне опрацювання виносяться відношення категорій мотиву та мотивування.

Словникова робота: потреба, мотив, ієрархія мотивів, усвідомлювані та неусвідомлювані мотиви, зовнішні та внутрішні мотиви, мотивація, мотивування.

Питання та завдання для самоконтролю

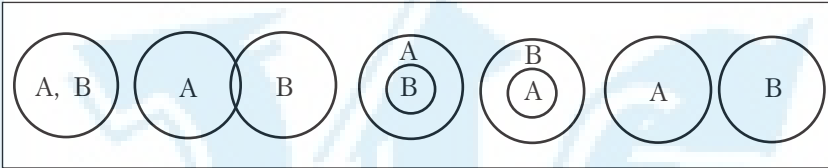
1. Що таке потреба? Що таке мотив?
2. Назвіть основні види потреб особистості.
3. Розкрийте основний зміст розуміння потреби як джерела активності в різних психологічних теоріях особистості.
4. Розкрийте суть мотиву як предметної потреби?
5. Охарактеризуйте поняття мотив та мотивація.

Робота з першоджерелами (анотування літератури)

1. Хекхаузен Х. Мотивация и деятельность: В 2 т. — М.: Педагогика, 1986. — Т. 1. — 407 с.; Т. 2. — 392 с.

Творчі завдання та проблемні ситуації

Завдання 1. В якому із наведених відношень знаходяться пари понять:

1. а) особистість — б) потреби;
2. а) потреби — б) мотиви;
3. а) мотив — б) мотивація;
4. а) мотив — б) мотивування.

Завдання 2. Закінчіть висловлювання.

1. Згідно з теорією З. Фрейда мотивація людини повністю ґрунтується на енергії збудження...
2. А. Маслоу вважав, що всі потреби людини вроджені чи..., і що вони організовані в ієрархічну систему... чи домінування.
3. Е. Фромм виділив 5 основних екзистенційних потреб особистості, а саме:...

Завдання 3. Прокоментуйте ідеї Е. Фромма про те, що різним історичним епохам відповідають певні соціальні типи характеру. До якої епохи Ви віднесли би “накопичувальний” і “продуктивний” типи характеру? Наведіть аналогії із сучасного етапу, що переживає наше суспільство.

Завдання 4. Вставте пропущені слова в наведені твердження.

1. Діяльність людини не тільки..., але й мотивована.
2. Потреби є джерелом... особистості.
3. Мета є передумовою....
4. Потреби проявляються в..., що спонукають до діяльності.
5. Усвідомлена... стає мотивом поведінки.

Завдання 5. Прочитайте наведений текст і знайдіть глибоку внутрішню логіку зв'язку почуття гумору та агресивності.

Німецькі вчені-психологи, провівши спеціальні дослідження, дійшли висновку, що розвинене почуття гумору часто є надійним індикатором таких ознак характеру, як... агресивність, авторитарність і жорстокість.

Дослідники протестували кілька десятків студентів, пропонуючи їм визначити своє ставлення до спеціально складеного списку жартів на різні теми. Потім обстежуваним вручили короткий опис 25 гіпотетичних вчинків і злочинів, серед яких були, наприклад, підкуп, виготовлення фальшивих грошей, завдання тілесних ушкоджень, зрада, крадіжки, вбивство, згвалтування... Тут же була шкала, за якою учасники експерименту повинні були вказати на покарання, яке вони вважають справедливим для кожного виду злочинів. Розкид думок — від “догани” до “смертної кари”.

Вчені підраховували результати і були здивовані: обстежувані з більшим почуттям гумору вимагали для злочинців жорстокішого покарання. Найбезжаліснішими були ті, хто надавав перевагу жартам, викладеним зрозуміло та однозначно.

Чому такий парадоксальний зв'язок між гумором та жорстокістю? Психологи вважають, що, ймовірно, у схильних до суворих санкцій людей взагалі більш виражена потреба до порядку і “структури”. Вони не люблять невизначеності. Тому і надають перевагу простим жартам як правда (за Ю. Скороходовим).

Література [2–5; 7; 8; 15; 28–30]

Тема 6. Спрямованість особистості

Методичні вказівки: студенти повинні добре засвоїти зміст поняття спрямованості особистості як системи стійких мотивів, що спонукають людину до діяльності; знати характерні форми прояву спрямованості, її види (спрямованість на себе, на взаємодію, ділова спрямованість) та види мотивів, що визначають їх зміст (усвідомлювані та неусвідомлювані). Особливу увагу при вивченні теми варто звернути на категорію ціннісних орієнтацій як змістовну характеристику спрямованості, студенти повинні вміти визначати та давати характеристику основним термінальним та інструментальним цінностям особистості.

На самостійне опрацювання виділені питання, що стосуються дефініцій спрямованості особистості в різних психологічних школах.

Словникова робота: спрямованість особистості, потяг, установка, бажання, інтерес, схильність, ідеал, світогляд, переконання, спрямованість на взаємодію, спрямованість на себе, ділова спрямованість, ціннісні орієнтації, термінальні цінності, інструментальні цінності.

Питання та завдання для самоконтролю

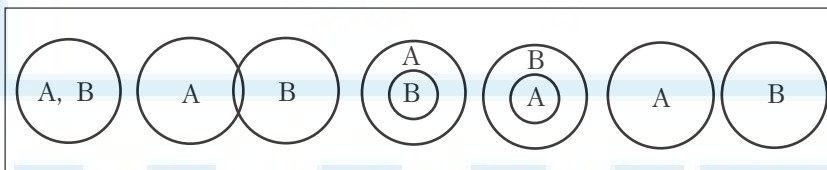
1. Що таке спрямованість особистості?
2. Розкрийте характерні особливості цього поняття в різних психологічних теоріях як вітчизняних, так і зарубіжних.
3. Розкрийте основні форми прояву спрямованості особистості.
4. Розкрийте зміст та психологічну природу неусвідомлюваних мотивів. Як в різних психологічних школах визначають їх місце в складі спрямованості особистості? Наведіть приклади.
5. Розкрийте зміст та психологічну природу усвідомлених мотивів. Як, на вашу думку, представники різних психологічних напрямів та шкіл визначають їх значення в проявах спрямованості особистості в цілому? Обґрунтуйте свою думку.
6. Опишіть характерні особливості різних видів спрямованості особистості.
7. Що таке ціннісні орієнтації? Які розрізняють ціннісні орієнтації?

Робота з першоджерелами (анотування літератури)

1. Узнадзе Д. Н. Теория установки. — М, 1997.

Творчі завдання та проблемні ситуації

Завдання 1. В якому із наведених відношень знаходяться пари понять:

1. а) особистість — б) спрямованість особистості;
2. а) переконання — б) установки;
3. а) спрямованість на взаємодію — б) спрямованість на себе;
4. а) ділова спрямованість — б) спрямованість на себе;
5. а) термінальні цінності — б) інструментальні цінності.

Завдання 2. Які із наведених висловлювань і чому, на ваш погляд, можна вважати такими, що відображають певний вид спрямованості особистості — на себе, на взаємодію, ділову. Класифікуйте висловлювання, обґрунтуйте свою відповідь.

1. Найбільше задоволення я отримую від усвідомлення того, що робота виконана добре.
2. Я хотів би, щоб мої друзі були розумними та цікавими людьми.
3. Більш за все я не люблю, коли мене критикують.
4. Я хотів би бути схожим на тих, хто досягнув успіху в житті.
5. Якби у мене було більше вільного часу, я охоче використовував би його для відпочинку та розваг.
6. Я люблю, коли інші мене цінують.
7. Більш за все я ціную успіх.
8. Я не люблю людей, які вважають себе гіршими за інших.
9. У вільний час я охоче прочитав би книжки про життя відомих людей.
10. Людина повинна прагнути до того, щоб насамперед виконати своє завдання.

Завдання 3. Вкажіть, які з наведених цінностей є термінальними, а які — інструментальними. Обґрунтуйте свою відповідь.

Здоров'я, життєрадісність, сміливість, життєва мудрість, активне діяльне життя, непримиренність до власних недоліків та недоліків інших людей, акуратність, відповідальність, толерантність, освіченість, щасливе сімейне життя, щастя інших, незалежність, вихованість, тверда воля, розваги, цікава робота, любов та кохання, раціональність, практичність, прагматичність, товариськість, самоконтроль, свобода, творчість, наявність хороших і відданих друзів, впевненість у собі, віра в себе, довіра до себе, суспільне визнання, громадське визнання, високі запити, високі досягнення, саморозвиток, самовиховання, самоосвіта, самовдосконалення, повага оточення, пізнання, широта поглядів, чесність, емпатійність, щирість, краса природи та мистецтва, почуття гумору, принциповість, ефективність у справах, самодисципліна, максимальне використання своїх можливостей, хороші манери, емоційна насиченість життя, висока загальна культура, патріотизм, компетентність, здоровий глузд, працелюбство, зрілість суджень.

Завдання 4. Дайте характеристику змін мотиваційної структури особистості дівчини за наведеним уривком. Поясніть сенс та значення такої перебудови.

Все істотне лише на стільки, на скільки стосувалося тебе, все в моєму житті набувало змісту, якщо було пов'язане з тобою. Ти змінив все моє життя. До того часу байдужа та посередня учениця я неочікувано стала першою в класі; я читала сотні книг, читала до глибокої ночі, читала тому, що знала, що ти любиш книги; на здивування моєї матері я стала тренуватись у грі на роялі, позаяк передбачала, що ти любиш музику. Я чистила та лагодила свої плаття, щоб не потрапити тобі на очі неакуратно одягнутою... А в періоди твоєї відсутності... моє життя на довгі тижні завмирало і втрачало будь-який сенс (С. Цвейг).

Література [1; 2; 4–7; 12; 14; 16]

Тема 7. Розвиток ціннісно-мотиваційної сфери особистості

Методичні вказівки: студенти повинні чітко засвоїти зміст поняття “ціннісно-мотиваційна сфера” особистості, вміти виділяти її суттєві особливості. При підготовці до семінарсько-практичних занять та виконанні завдань самостійної роботи особливу увагу необхідно звернути на категорії дефіцитарної мотивації та мотивації зростання (А. Маслоу). Важливо вміти чітко аналізувати зміст поняття “ціннісно-мотиваційна сфера” з позиції різних теоретичних уявлень (Дж. Аткинсон, Д. Макклеланд, Ф. Хайдер, Дж. Келлі, Р. де Чармс та ін.). Студенти повинні знати специфіку тлумачення категорії мотиваційної сфери особистості в різних психологічних школах та вміти обґрунтовувати її прикладами із практики.

Самостійна робота з теми передбачає активізацію у студентів знань про розвиток мотивації в діяльності особистості. На самостійне опрацювання винесено феномен “зсув” мотиву на мету (О. М. Леонтьєв).

Словникова робота: ціннісно-мотиваційна сфера особистості, дефіцитарна мотивація, мотивація зростання, “зсув” мотиву на мету, мотивація досягнення успіху, мотивація уникнення поразки, теорія каузальної атрибуції, концепція особистісної причинності, тренінги мотивації.

Питання та завдання для самоконтролю

1. У чому суть поняття “ціннісно-мотиваційна сфера особистості”?

2. Вкажіть на схожість та відмінність понять “позитивна” та “негативна” мотивація.
3. Що таке мотивація досягнення? Розкрийте зміст теоретичних концепцій мотивації досягнення успіху.
4. Розкрийте зміст теорії каузальної атрибуції.
5. Розкрийте зміст теорії мотивації А. Маслоу.
6. Розкрийте зміст концепції особистісної причинності Р. де Чармса.
7. Назвіть фактори успішності тренінгу мотивації досягнення.

Робота з першоджерелами (анотування літератури)

1. Занюк С. Психологія мотивації. — К.: Ельга-Н; Ника-Центр, 2002. — 352 с.

Творчі завдання та проблемні ситуації

Завдання 1. Уявіть ситуацію. Вам необхідно переконати іншого, що поставлене завдання можна легко виконати. Спробуйте переконати іншого, що він буде успішним. Наприклад, “Викинь із свого лексикону слово “неможливо”. Якщо наполегливо працювати, крок за кроком наближаючись до мети, — все можливо.”

Опишіть таку ситуацію та свої “настанови” іншому.

Завдання 2. На Ваш погляд, поразка (невдача) зумовлена лише відсутністю здібностей? Які інші фактори, на Вашу думку, можуть визначати невдачу? Вкажіть на позитивні моменти, пов’язані з невдачею.

Поміркуйте та запишіть, що Ви сказали б людині-невдасі. Запишіть, як би Ви спробували не тільки втішити, а й надихнути людину на подальшу діяльність.

Завдання 3. Деякі зарубіжні компанії матеріально заохочують своїх працівників за творчі ідеї, які “провалилися”.

Як, на Вашу думку, це можна пояснити з позицій психології? Обґрунтуйте свою відповідь.

Література [3–5; 7; 8; 27; 29]

Змістовий модуль III. Становлення та розвиток особистості

Тема 8. Умови становлення та розвитку особистості

Методичні вказівки: під час підготовки до семінарсько-практичного заняття та виконання завдань для самостійної роботи студенти

повинні засвоїти умови становлення та розвитку особистості, знати основні підходи до становлення та розвитку особистості в різних психологічних концепціях та школах. Важливим є засвоєння впливу різних факторів на розвиток та становлення особистості. Особливу увагу слід приділити позиціям психодинамічного напрямку до становлення і розвитку особистості (З. Фрейд, К. Юнг, А. Адлер, Е. Еріксон та ін.), соціогенетичному підходу (Е. Торндайк, Б. Скінер, А. Бандура), когнітивному підходу (Ж. Піаже, Дж. Келлі), гуманістичному напрямку (А. Маслоу, К. Роджерс, В. Франкл) і підходам у вітчизняній психології. Студенти повинні вміти аналізувати позиції конкретних теоретичних концепцій з умов становлення та розвитку особистості, знати їх теоретичне та практичне значення, обґрунтовувати ідеї конкретними прикладами із практики.

На самостійне опрацювання виносяться питання концепції персоналізації А. В. Петровського.

Словникова робота: соціогенетичний підхід, біогенетичний підхід, діяльнісний підхід, провідна діяльність, персоналізація особистості, соціалізація особистості.

Питання та завдання для самоконтролю

1. Що таке становлення особистості? Що таке розвиток особистості? Порівняйте змістові характеристики цих понять.
2. Розкрийте взаємозв'язок психічного розвитку та розвитку особистості.
3. Назвіть основні підходи до визначення умов становлення та розвитку особистості. Порівняйте їх.
4. Назвіть основні підходи до становлення та розвитку особистості у вітчизняній психології. В чому їх відмінність?

Робота з першоджерелами (анотування літератури)

1. Асмолов А. Г. Движущие силы и условия развития личности / Психология личности. — Т. 2: Хрестоматия. — Самара: ИД “Бахрах-М”, 2002. — С. 385–456.

Творчі завдання та проблемні ситуації

Завдання 1. В одній із своїх книг К. Юнг написав, що “людина є загадкою для самої себе”. Спробуйте окреслити фактори, що визначають розвиток особистості, відштовхуючись від кола питань, окреслених у дослідженні В. В. Налімова “Спонтанність свідомості”.

Що залишається незмінним впродовж усього життя, якщо все, що безпосередньо сприймається нами, змінюється в часі? Яку роль у ідентифікації особистості відіграє тіло людини, якщо ми знаємо, що внаслідок метаболічного круговороту мозку впродовж кількох місяців майже всі атоми виявляються замінені? Чи не є особистість тільки процесом — може бути точніше — випадковим процесом, можливість розвитку якого визначається наявністю фізичного тіла? У чому полягає відмінність у трактуванні уявлень про особистість у різних культурних традиціях? Як пов'язана особистість з реальністю Світу? Чи залишиться що-небудь змістове від уявлень про особистість, якщо зняти з неї поволоку культурного середовища і, відповідно, особистої історії? Чи внесла сучасна наука щось суттєво нове в розуміння природи особистості?

Чи є особистість та світ вічними?

Чи є особистість та світ такими, що мають кінець?

Чи є душа та тіло ідентичними? (за В. В. Налімовим).

Завдання 2. Прокоментуйте наведені різні способи осмислення “Я” з позицій можливої життєвої реалізації. Яке із формулювань відбиває Ваше власне сприйняття свого “Я” і чому?

1. Кожна людина є всесвіт, який з нею народився і з нею помре: під кожним надгробним каменем похована ціла всесвітня історія (Г. Гейне).
2. Я ніщо. Цей малий проміжок не здатний відділити мене від небуття, куди мені треба іти. Я прийшов лише для того, щоб скласти множину: більше нічого було зробити з мене (Єпископ Боссюе).
3. Той, хто не встигає в ногу з іншими, можливо, чує іншого барабанщика. Нехай крокує з тією музикою, яка чується йому — слабка та віддалена (Торо).
4. Всі ми жертви... Наші долі визначені космічним жеребом, вітрами зірок і непостійними вихорами, що дмуть з млинів богів (Г. Л. Дітріх).
5. Навколишній світ, очевидно, не оволодіває нами повністю, навіть коли ми виростили, але тільки на дві третини; одна третина нашого “Я” ще не народилась. При кожному ранішньому пробудженні ми ніби народжуємося заново (З. Фрейд).
6. “Я так бессмысленно чудесен, что Смысл склонился предо мной!” (І. Северянін).

7. Я не знаю, чим я здаюсь світу, але сам я порівнюю себе з дитиною, яка, йдучи берегом моря, збирає гладенькі камінці та красиві мушлі... (І. Ньютон).

Завдання 3. Проаналізуйте наведений текст. Чи можна вдаватися до такої схеми стовно будь-якої особистості? Чи можна її співвіднести з рівнями розвитку особистості?

За наявністю “реального Я” з його характером, темпераментом і багатьма психічними особливостями, за межами схвального та уявного “ідеального Я” існує “духовне Я”, що значно перевищує наявні можливості людини. “Реальне Я” та “ідеальне Я” несуть на собі відбиток минулого досвіду, оцінок і впливів оточення. “Духовне Я” — це голос вічності в душі людини, її творче покликання, перспектива становлення. Воно звично не усвідомлюється чи ледь усвідомлюється, однак, навіть будучи неусвідомленим, може активно керувати життям людини. Ця можливість залежить від взаємовідношень між “наявним Я” і “духовним Я”. Між ними можуть бути відношення згоди, і тоді людина реалізує своє життєве покликання... вони можуть бути в конфлікті, і “духовне Я” може бути витісненим із свідомості. Свідоме духовне становлення особистості починається тоді, коли “реальне Я” вступило в усвідомлений діалог з “духовним Я”, вирішило прийняти його керівництво, домінування в своєму житті. Одним із проявів такого свідомого духовного життя є моральна установка особистості, що орієнтує свою поведінку на “голос совісті” (за Т. А. Флоренською).

Література [1; 2; 4–8; 11–13; 15–17; 19; 20; 23; 25–27; 30]

Тема 9. Етапи розвитку особистості

Методичні вказівки: при вивченні теми студентам необхідно звернути особливу увагу на феноменологію, структуру та поняття динаміки розвитку особистості, чітко засвоїти процес становлення і розвитку особистості в онтогенезі, знати особливості етапів розвитку особистості з позицій різних теоретичних уявлень, звернути увагу на: 1) періодизацію психічного розвитку особистості; 2) концепцію стадіального розвитку психіки Ж. Піаже; 3) стадії психосоціального розвитку особистості (З. Фрейд, Е. Еріксон); 4) рівні розвитку особистості: доособистісний, егоїстичний, групо центричний, гуманістичний, духовний (Б. Братусь).

Для глибокого розуміння сутності процесу становлення і розвитку особистості варто акцентувати увагу на основних критеріях психічно зрілої особистості: зріла та відповідальна людина в соціально-сексуальних стосунках (З. Фрейд); соціально-корисний тип (А. Адлер); інтегрована, гармонійна і цілісна особистість (К. Юнг); еґо-ідентична особистість (Е. Еріксон); самоактуалізована особистість (А. Маслоу); особистість, яка повноцінно функціонує (К. Роджерс); самореалізація особистості.

Необхідно спеціально зупинитися на проблемі особистісного вибору (Е. Фром) та особистісного смислу (О. М. Леонтьєв, В. Франкл та ін.), відзначити особливості тлумачення цих категорій представниками різних психологічних шкіл.

На самостійне опрацювання виносяться поняття особистісного зростання.

Словникова робота: становлення особистості; розвиток особистості; зростання особистості; фізичний розвиток, емоційний розвиток, когнітивний розвиток, соціальний розвиток, моральний розвиток особистості; життєвий план особистості, психосексуальний розвиток особистості, психосоціальний розвиток особистості, самоактуалізація особистості, самореалізація особистості, особистісний вибір, особистісний смисл, еґо-ідентичність, амбівалентність особистості, зріла особистість.

Питання та завдання для самоконтролю

1. Що таке процес становлення особистості? Що таке процес розвитку особистості? Порівняйте змістові характеристики цих понять.
2. Назвіть основні теорії розвитку та становлення особистості. Розкрийте їх зміст.
3. Дайте характеристику рівнів розвитку особистості (Б. Братусь).
4. Дайте характеристику критеріїв психічно зрілої особистості з позиції різних теоретичних уявлень. Порівняйте ці позиції, визначте спільне та відмінне в поглядах на процес розвитку особистості в сучасній психології особистості.
5. Розкрийте зміст поняття “особистісний вибір” (Е. Фром).
6. Розкрийте зміст поняття “особистісний смисл” (О. М. Леонтьєв, В. Франкл).

Робота з першоджерелами (анотування літератури)

1. Божович Л. И. Этапы формирования личности в онтогенезе / Психология личности. — Т. 2: Хрестоматия. — Самара: ИД “Бахрах-М”, 2002. — С. 95–144.
2. Братусь Б. С. Психология личности/ Психология личности. — Т. 2: Хрестоматия. — Самара: ИД “Бахрах-М”, 2002. — С. 385–456.

Творчі завдання та проблемні ситуації

Завдання 1. Проаналізуйте концепцію розвитку самосвідомості особистості Л. А. Зурхера. Порівняйте поняття “самості” Зурхера з поняттям “самототожності” К. Юнга, ідеями про его-ідентичність Е. Еріксона.

Американський соціолог Луїс А. Зурхер-молодший вважає: змінам соціальної структури, що характерні для “постіндустріального суспільства”, в сфері індивідуальної самосвідомості відповідає поступова переорієнтація із стабільного “Я”, де “самість” сприймається як об’єкт, на змінне “Я”, що розуміється як процес. Зурхер виділяє 4 основних типи (модуси) “Я”: фізичний, соціальний, рефлексивний, океанічний.

Модус А (“фізичне Я”) — жорстке, центроспрямоване, звернене в середину і замкнене на собі “мікро-Я”, що базується на тілесних властивостях та відчуттях. Особи, які належать до цього модусу, описують себе переважно в фізичних термінах, підкреслюючи такі властивості, як стать, вік, зріст тощо.

Модус В (“соціальне Я”) — фіксується увага на об’єктивних властивостях, але не фізичних, а соціальних. Його носії описують себе в термінах соціальних статусів, ролей, групових приналежностей і так ін.

У модусі С (“рефлексивне Я”) переноситься акцент на суб’єктивні властивості, смаки та диспозиції, що відносно незалежні від конкретних соціальних ситуацій (типу “я щаслива людина” чи “я люблю хорошу музику”). Він відрізняється плинністю і не залежить від “зовнішніх” соціальних ролей, кожна із яких постійно оцінюється особистістю, яка стоїть ніби поряд з ними.

Модус D (“океанічне “Я”) є таким, що розширюється, центробіжним. Це звернене на зовні “макро-Я”, що ґрунтується на універсальних цінностях, абстрактних ідеях, трансцендентних процесах чи духовно-містичному откровенні. Тому воно і називається “океанічним”. Представники цього модусу описують себе найбільш абстрактно, в

судженнях, що взагалі не передбачають якої-небудь жорсткої детермінації (“Я — жива істота” або ж “Я — піщинка на березі часу”).

Саме “океанічний” тип, вважає Зурхер, найкраще відповідає потребам сучасного розвитку; самосвідомість проходить всі 4 модули, але їх співвідношення у всіх індивідів різне. Зурхер вважає, що це пов’язано також з історичною еволюцією суспільства” (за І. С. Коном).

Завдання 2. Узагальніть суть наведених фрагментів і дайте характеристику особистісної ідентичності людини.

1. Поняття ідентичності... має три головні модальності. Психологічна ідентичність означає єдність і наступність фізіологічних і психічних процесів організму. Особистісна ідентичність (чи еґо-ідентичність) означає єдність і наступність життєдіяльності, цілей, мотивів, смислотворчих установок, ціннісних орієнтацій і самосвідомості особистості. Соціальна ідентичність означає єдність та наступність певної системи соціальних характеристик (норм, ролей, статусів), що дозволяють диференціювати індивідів за їх суспільним положенням та груповою приналежністю.

Особистісна ідентичність передбачає відповідь на питання “Хто Я?” і більшою частиною описується в суб’єктивних термінах, хоча самоописання звично починається з перерахування соціально-ролевих властивостей (чоловік, дорослий, учень і т. п.) або ж передбачає їх. Соціальна ідентичність може бути описана як суб’єктивно, із середини, в рамках опозиції “Ми-Вони”, так і об’єктивно, в термінах нормативно-групових очікувань... Все це переломлюється в індивідуальній самосвідомості (І. С. Кон).

2. Е. Еріксон... вважає, що “... анатомія, історія і особистість визначають нашу долю”. Тому поняття “ідентичність” відноситься ним до... свідомого відчуття індивідуальної ідентичності; в інших випадках — до безсвідомого потягу до цілісності і безперервності особистості; то розглядається як критерій прихованої роботи “я-центру”; і насамкінець, як підтримання внутрішньої солідарності з ідеалами і ідентичністю групи (І. В. Солоднікова).

Завдання 3. Поясніть думку І. С. Тургенева: “Вартий жалю той, хто живе без ідеалів”.

Завдання 4. Прокоментуйте наведені тексти. Який психологічний феномен тут описано? Обґрунтуйте свою відповідь.

1. Вивчення людей похилого віку та довгожителів показало, що поступове вивільнення від обов'язків і пов'язаних з ними функцій призводить до звуження та порушення особистості і, навпаки, постійний зв'язок з довколишнім життям сприяє збереженню особистості до самої смерті.

Якщо людина з тих чи інших причин припиняє професійну, громадську діяльність, то це призводить до глибоких змін у структурі особистості (за Б. Г. Ананьєвим).

2. Організований, послідовний концептуальний гештальт, складений із сприймань властивостей “Я”, чи “мене” і сприймань ставлень “Я” та “мене” з іншими людьми і з різними аспектами життя, а також цінності, пов'язані з цими сприйманнями. Це гештальт, який доступний усвідомленню, хоча не обов'язково усвідомлюється (за К. Роджерсом).

Завдання 5. Поясніть такі думки та твердження.

1. Дитина не розвивається та виховується, а розвивається, виховуючись і навчаючись (С. Л. Рубінштейн).
2. В онтогенезі психіки людини має місце єдність біологічних і соціальних умов, у якій провідна роль належить соціальному (Г. С. Костюк).
3. Ні, не білою дошкою є душа дитини, а деревом у зерні, людиною у можливості... дитина — це молодий, блідо-зелений паросток, який ледь визирнув із свого зерна, а вихователь — це садівник, який доглядає й вирощує цей паросток. (В. Г. Белінський).

Завдання 6. Виберіть правильну відповідь із запропонованих варіантів.

1. Людину можна вважати сформованою особистістю, якщо:
  - а) в її мотивах є ієрархія;
  - б) у неї є здібність до свідомого управління власною поведінкою;
  - в) у неї є моральні цінності та гуманістичні установки;
  - г) вона є творчим суб'єктом;
  - д) всі відповіді вірні;
  - е) всі відповіді не правильні.
2. Процес соціалізації полягає в:
  - а) прищепленні дитині моральних норм;
  - б) засвоєнні дитиною загальнокультурного досвіду;
  - в) відтворенні дитиною соціальних норм та правил;
  - г) пізнанні дійсності (особливо соціальної);

- д) всі відповіді правильні;
- е) всі відповіді не правильні.

3. Джерелами соціалізації є:

а) передача культури через сімейний та інші соціальні інститути, перш за все через систему освіти, навчання та виховання;

б) взаємний вплив людей в процесі спілкування і спільної діяльності;

в) первинний досвід, пов'язаний з періодом раннього дитинства, з формуванням основних психічних функцій і елементарних форм суспільної поведінки;

г) процеси саморегуляції, що співвідносяться з поступовою заміною зовнішнього контролю індивідуальної поведінки на внутрішній самоконтроль;

- д) всі відповіді правильні;
- е) всі відповіді не правильні.

4. В становленні особистості беруть участь механізми:

а) зсув мотиву на мету;

б) ідентифікації;

в) засвоєння соціальних ролей;

г) всі відповіді правильні;

е) всі відповіді не правильні.

Література [2; 4–8; 10; 12; 13; 15; 16; 25–28]

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Основна

1. *Андреева Г. М.* Социальная психология: Учебник. — 5-е изд., испр. и доп. — М.: Аспект Пресс, 2003. — 364 с.
2. *Асмолов А. Г.* Психология личности. Принципы общепсихологического анализа. — М.: Изд-во МГУ, 1990. — 367 с.
3. *Занюк С.* Психология мотивации. — К.: Эльга-Н; Ника-Центр, 2002. — 352 с.
4. *Психология личности.* — Т.2: Хрестоматия. — Самара: ИД “Бахрах-М”, 2002. — 544 с.
5. *Психологія особистості: Словник-довідник/* За ред. П. П. Горностая, Т. М. Титаренко. — К.: Рута, 2001. — 320 с.
6. *Реан А. А.* Психология личности. Социализация, поведение, общение. — СПб., 2004. — 416 с.

7. Семиченко В. А. Психологія особистості. — К., 2001. — 427 с.
8. Хьелл Л., Зиглер Д. Теории личности. — СПб.: Питер Ком, 1998. — 608 с.

Додаткова

9. Ананьев Б. Г. О проблемах современного человекознания. — 2-е изд. — СПб.: Питер, 2001. — 263 с.
10. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание. — М.: Прогресс, 1986. — 422 с.
11. Бодалев А. А. Психология общения. — М.: Воронеж, 1996. — 256 с.
12. Божович Л. И. Избранные психологические труды: проблемы формирования личности. — М.: Междунар. пед. акад., 1995. — 209 с.
13. Бурлачук Л. Ф. Психодиагностика личности. — К.: Здоровье, 1989. — 168 с.
14. Елисеев О. П. Практикум по психологии личности. — СПб.: Питер, 2001. — 560 с.
15. Зейгарник Б. В. Теории личности в зарубежной психологии. — М.: Изд-во МГУ, 1982. — 172 с.
16. Зелінська Т. М. Амбівалентність особистості: шлях до гармонії чи душевного болю: Навч. посіб. — Черкаси, 2004. — 144 с.
17. Кон И. С. В поисках себя: личность и ее самосознание. — М.: Политиздат, 1984. — 334 с.
18. Корнев М. Н., Коваленко А. Б. Соціальна психологія. — К.: Вид-во Київ. нац. ун-ту ім. Т. Г. Шевченка, 1995. — 248 с.
19. Левин К. Теории поля в социальных науках. — М.: ЭКСМО-Пресс, 2000. — 344 с.
20. Леонтьев А. Н. Избранные психологические произведения: В 2 т. — М.: Педагогика, 1983. — Т. 1. — 381 с.; Т. 2. — 318 с.
21. Мерлин В. С. Психология индивидуальности: Избр. психол. тр. — М.: Ин-т практ. психологии; Воронеж: НПО "МОДЭК", 1996. — 446 с.
22. Орлов Ю. М. Восхождение к индивидуальности. — М.: Просвещение, 1991. — 287 с.
23. Основи психології / За ред. О. В. Киричука, В. А. Роменця. — 2-ге вид. — К.: Либідь, 1996. — 544 с.

24. *Психология индивидуальных различий* / Под ред. Ю. Б. Гиппенрейтер и В. Я. Романова. — 2-е изд. — М.: ЧеРо, 2002. — 776 с.
25. *Психология развивающейся личности* / Под ред. А. В. Петровского. — М.: Педагогика, 1987.
26. *Развитие личности ребенка* / Под ред. А. И. Фонарева. — М.: Прогресс, 1987. — С. 62–144.
27. *Роджерс К.* Консультирование и психотерапия. — М.: ЭКСМО-Пресс, 2000. — 427 с.
28. *Фромм Э.* Душа человека: Перевод. — М.: Республика, 1992. — 430 с.
29. *Хекхаузен Х.* Мотивация и деятельность: В 2 т. — М. Педагогика, 1986. — Т. 1. — 407 с.; Т. 2. — 392 с.
30. *Юнг К. Г.* Собрание сочинений. Конфликты детской души: Пер. с нем. — М.: Канон, 1994. — 336 с.

МАУП

ЗМІСТ

Пояснювальна записка	3
Тематичний план дисципліни “Психологія особистості”	4
Зміст самостійної роботи	5
Список літератури.....	31

Відповідальний за випуск *А. Д. Вегеренко*
Редактор *О. М. Коваленко*
Комп'ютерне верстання *Н. М. Музиченко*

Зам. № ВКЦ-3844

Підп. до друку 14.04.09. Формат 60×84/16. Папір офсетний.
Друк ротатійний трафаретний.

Ум. друк. арк. 1,98. Обл.-вид. арк. 1,68. Наклад 50 пр.

Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП)
03039 Київ-39, вул. Фрометівська, 2, МАУП

ДП «Видавничий дім «Персонал»
03039 Київ-39, просп. Червонозоряний, 119, літ. XX

*Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єктів видавничої справи ДК 3262 від 26.08.2008 р.*